

УДК 943. 03

Подаляк Н.Г.

ГАНЗЕЙСЬКІ СЮЖЕТИ В НІМЕЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XIX - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

У статті розглядаються основні школи і напрями в німецькій історичній науці, в рамках яких у XIX - першій половині XX ст. здійснювалось дослідження ганзейських сюжетів. Визначено коло питань, які привертати увагу німецьких вчених, піддано аналізу їх головні здобутки і висновки.

Вивчення ганзейської історії має давню традицію. Коріння її історіографії сягає середини XIX ст., коли було окреслене основне коло питань, що насамперед зацікавили істориків: головні напрямки ганзейської торгівлі і отримання ганзейським купецтвом привілеїв у інших країнах. У перших спеціальних дослідженнях у кращому випадку міститься або дуже загальний і короткий нарис ганзейської торгівлі, або просто в хронологічному порядку переказується зміст джерел [1].

Необхідною передумовою дослідження ганзейської історії була публікація історичних джерел. У 40-60-ті роки XIX ст. Товариство з вивчення мекленбурзької історії і старожитностей налагодило видання збірок, які включали грамоти та інші документи з архівів Любека і мекленбурзьких міст. У 70-ті роки спочатку Історична комісія при Мюнхенській Академії наук, а згодом Ганзейське історичне товариство, створене у 1870 р., здійснили випуск двох багатотомних публікацій: рецесів ганзейських з'їздів і ганзейських грамот [2].

Завдяки цим монументальним публікаціям у науковий обіг було введено великий масив фактичного матеріалу, на основі якого почалось поглиблене вивчення як історії Ганзи в цілому, так і окремих її підрозділів і міст. У зв'язку з переважанням у тогочасній німецькій історичній науці історико-правового напрямку, інтерес викликали лише актові матеріали; діловодні документи з наукового обігу свідомо вилучались. Такий підхід до вибору джерел передвизначив проблематику і характер досліджень, головна мета яких зводилась, як правило, до максимально деталізо-

ваного викладення й коментування змісту різного роду договірних документів.

Одним з перших до розгляду регіональних питань ганзейської історії звернувся Г.Ліш. У його праці про ростозький патриціат здійснена спроба встановити шляхи формування верхівкового прошарку міського населення, рід його занять і місце в структурі міської влади. Цілком у дусі свого часу Г.Ліш сприймає міську общину як певну гармонійну єдність, у якій патриціату відводиться роль носія загального блага [3]. Не дивно, що через такий підхід до проблеми з неї виявились повністю вилученими сюжети про узурпацію влади патриціанською олігархією, про зловживання та користоловство останньої, про відкрите нехтування загальнобюргерськими інтересами на догоду власним.

Суть взаємин між земськими станами і територіальною владою Мекленбурга з моменту її встановлення і до середини XVI ст. спробував з'ясувати К.Гегель. Але фактично він обмежився простим переліком поступок, що їх здобули городяни у князя, і переказом змісту укладених між ними угод. Зосередившись на колізіях доби Реформації, К.Гегель зовсім не помітив зміцнення такого виняткової важливості процесу, як князівська централізація. У підсумку, загострення на зламі XV-XVI ст. суперечностей між містами і мекленбурзькими герцогами виглядає у нього звичайним проявом традиційного антагонізму, а зовсім не якісно новим за змістом і завданнями протистоянням централізаторським намірам князів [4].

Суттєвий внесок у розробку ганзейської проблематики зробив один із найпомітніших

Подаляк Н.Г.

німецьких істориків XIX ст., представник історико-правового напрямку Г.Вайц, якому належить заслуга створення в Німеччині справжньої школи медієвістів-джерелознавців. Його дослідження, присвячене участі Ганзи у битвах за домінування на Балтиці у XVI ст., базується на величезному фактичному матеріалі. Ним вперше були видобуті з архівів і введені в науковий обіг численні угоди ганзейських міст, рішення міських магистратів, постанови територіальних князів, імперські накази, що приймалися і видавалися в бурхливі роки "графської чвари", коли боротьба за гегемонію на Балтиці перетворила північно-німецький регіон на вогнище найгострішого конфлікту загальноєвропейського значення. Більшість із залучених Г.Вайцем джерел уміщені у додатках до його монографії, що надає їй особливої цінності [5].

У центрі уваги Г.Вайца перебуває лідер руху за здійснення Реформації, ініціатор ідеї про відродження колишньої могутності Ганзи любецький бургмістр Юрген Вулленверер - одна з найбільш колоритних, суперечливих і трагічних постатей ганзейської історії. Але сенс його виступу Г.Вайц оцінює досить односторонньо, крізь призму зовнішньополітичних відносин країн балтійського регіону. Зв'язок ганзейської Реформації з соціально-політичними виступами бюргерства, вплив цього фактора на зміни у зовнішньополітичній ситуації випадають з поля зору дослідника, що веде до негативного сприйняття ним діяльності бунтівного любецького бургмістра.

У 70-90-ті роки XIX ст. увага німецьких істориків була сконцентрована переважно на з'ясуванні питань про юридичне оформлення привілеїв і статусу торгових контор Ганзи за кордоном, на правовому стані ганзейців у чужих країнах [6]. Д.Шефер і К.Коппман здійснили першу спробу визначити місце і роль у розгалуженій ганзейській системі окремих міст, встановити їх закордонних контрагентів і ту договірну основу, завдяки якій забезпечувалось двостороннє співробітництво. В цілому згаданим історикам був притаманний звичайний підхід з позицій еволюції правових норм, однак саме в цих працях вже цілком виразно виявився стійкий інтерес до економічного боку проблеми: вперше були поставлені питання про склад експорту-імпорту, про сам характер ганзейської торгівлі [7].

Закономірним наслідком розширення дослідницького діапазону стало вивчення безпо-

середньо міської Історії в усій різноманітності її виявів: від характеристики ремесел і цехів торгівлі і гільдій до з'ясування шляхів і особливостей формування системи місцевого самоврядування, змісту і мети зовнішньополітичного курсу міських магистратів [8]. Хоча праці цього циклу базуються на досить широкому спектрі джерел, їм притаманний чітко визначений розповідний характер, через що вони мають переважно пізнавальний інтерес.

Помітний внесок у розробку ганзейської проблематики зробили історики, які належали до політичного напрямку, що був наступником історичної школи Ранке та її критичного методу. Представників цього напрямку вирізняли потяг до якнайповнішої об'єктивності у висвітленні історичних процесів і явищ, вимога писати "як це було насправді", переконаність у тому, що дослідження мусить спиратися на критичний аналіз оригінальних, здебільшого архівних матеріалів. Завдяки їх зусиллям суттєво розширилось коло введених у науковий обіг джерел, дослідження яких поступово втрачало ілюстративність і все помітніше набувало аналітичного характеру.

У працях Р.Паулі, Д.Шефера, Ф.Френсдорфа, К.Геблера, Г.Ф.Роппа міститься детальний опис всіх подробиць міжнародних конфліктів, засобів і методів їх врегулювання, перебігу переговорів і змісту укладених договорів [9]. Навіть коли йшлося про функціонування Любека як центру Ганзи, справа фактично зводилась до переліку привілеїв, здобутих за кордоном завдяки зусиллям ганзейської дипломатії [10].

Здійснюючи підбір джерел, згадані історики свідомо обмежувались нормативними та актовими документами винятково дипломатичного і політичного змісту, до того ж частогусто трактували їх надто упереджено. Через це їхні висновки і оцінки нерідко страждали надмірним суб'єктивізмом і політичною запрограмованістю. В їх поглядах, викарбуваних у ході й одразу після об'єднання Німеччини, досить виразно домінує культ міцної держави, що націлена на ведення активної зовнішньої політики. У цьому сенсі приклад тривалого і цілковитого панування Ганзи на Балтиці, її успішних війн і дипломатичних перемог уявлявся тим взірцем, якого належало дотримуватись і наприкінці XIX ст.

Посилився також інтерес до внутрішньополітичного життя окремих ганзейських міст. Р.Ланге першим зробив спробу реконструюва-

ти перебіг подій одного з найяскравіших епізодів німецького Середньовіччя - ростоцької "соборної чвари", однак зробив це досить тенденційно [11]. В його зображенні лідер радикального крила бюргерської опозиції Ганс Рунге - лише "призвідник безладдя" і "підбурювач громадського спокою". Суть самої "соборної чвари" Р.Ланге звів до антагонізму між правлячим патриціатом і усуненими від влади цехами. Він ігнорує економічний, соціальний і конфесійний аспекти конфлікту, не помічає змін у поведінці територіальних князів, які вже твердо стали на шлях зміцнення обласної централізації, не враховує впливу на внутрішньополітичну ситуацію такого могутнього фактора, як криза Ганзи, що невпинно поглиблювалась.

Ф.Техен, подібно Р.Ланге, головну причину міських заворушень вбачав в усуненні цехів від участі в роботі міських магістратів [12]. Відсутність інтересу до соціальної стратифікації і соціальних проблем суспільства вела до природного ігнорування того очевидного факту, що, разом із ремісниками, системою міського управління було незадоволене і купецтво непатриціанського походження. Адже за ним лише формально зберігалось право обиратися до складу міських магістратів; фактично вже з XIV ст. важелі управління повністю перейшли до рук патриціанської олігархії.

Оскільки ні Р.Ланге, ні Ф.Техен не помітили різниці в кінцевих цілях непатриціанського купецтва і цехових ремісників, вони навіть не поставили питання про характер бюргерської опозиції та її програми. Дії міських низів, завдяки яким міські рухи набували особливої сили, ними кваліфікувалися лише як "свавілля" і "бунт черні".

У 50-70-ті роки побачили світ праці, написані у культурно-історичному ключі. Представників цього напрямку вирізняла підкреслена байдужість до політичної історії і підвищений інтерес до історії розвитку культури. Якщо, з одного боку, виникнення цього напрямку було частково наслідком подальшої диференціації німецької історичної науки, то з іншого - це виявилось своєрідною реакцією на ту уклінність перед міцною державою і всевладдям політики, які лежали в основі німецької історіографії 50-70-х років. Вчені культурно-історичного напрямку не вважали політичний фактор визначальним в історії і були переконані, що моральні сили, вірування

і звичаї людей впливають на хід Історії не менше, ніж політика, війни й законодавство.

Думка про безперечний пріоритет ідей у розвитку суспільства знайшла втілення в працях О.Краббе про Ростоцький університет, який вже в XV ст. цілком заслужено називали "світочем Півночі". Увага історика зосереджена головним чином на організації навчального процесу, функціях і сфері діяльності студентських націй, правовому статусі і матеріальних умовах життя викладачів і студентів, місці і ролі студентства в загальній картині міського життя [13]. Поза його увагою залишились питання про соціальне походження студентів, про зміст і наповненість навчального процесу, про боротьбу нового зі старим - гуманізму зі схоластикою. У зображенні О.Краббе університетська історія має скоріше описовий, ніж дослідницький характер.

О.Краббе був прибічником націонал-ліберальних поглядів, через що головний зміст і призначення своєї діяльності як історика він вбачав у вихованні в суспільстві національних почуттів. Наскрізною в його працях є думка про те, що визначальним фактором розвитку німецької національної культури та її основи - "народної душі" - є виховання морально-етичних чеснот, чому й покликані слугувати віра й освіта.

У 80-90-ті роки XIX ст., у зв'язку з формуванням економічного напрямку, в німецькій історіографії виразно позначився інтерес до постановки нових проблем - про стан міських ремесел та їх співвідношення з торгівлею. Традиційно вважалося (і до появи досліджень, що були спеціально присвячені ремеслу, цю думку ніхто не спростовував), що в господарському житті ганзейських міст панівні позиції посідала посередницька торгівля, а ремісниче виробництво залишалося в цілому слабозвиненим і обслуговувало лише внутрішньоміські потреби. Хоча це твердження не мало під собою серйозної документальної основи, воно утвердилось досить міцно і протягом майже двадцяти років не піддавалось сумніву. На підставі численних актових джерел В.Штіда дійшов висновку, що у XIV-XV ст. в містах вендської Ганзи особливо високого рівня розвитку досягли бондарство, а також ливарна, ювелірна і вовноткацька галузі ремісничого виробництва, які обслуговували також потреби і зовнішньої торгівлі. Він спробував визначити асортимент і призначення продукції, що вироблялась, ціни на сировину і готові вироби,

зафіксував наявність системи роздач і посилення замкнутості цеху. В.Штіда переконливо довів, що з міст вендської Ганзи за кордон йшов досить широкий потік місцевих ремісничих виробів. Проте визначити їх питому вагу в ганзейському вивозі він не зміг. До того ж, його увагу привернули лише окремі види ремесел, а не галузь у цілому [14]. Втім саме В.Штіда першим порушив питання про перегляд традиційного уявлення щодо стану ганзейської економіки і по суті взагалі стимулював інтерес до вивчення цехового ремесла.

Відчутний поштовх студіям подібного роду дали численні публікації статутів та інших цехових документів. Не дивно, що в ряді праць "реміснична проблематика" посіла центральне місце, хоча по суті справа обмежилась лише вивченням звичаїв цехового ремесла. А.Гофмайстер звернув увагу на створення міжміських союзів майстрів однойменних професій та на ті примусові заходи, якими вони керувалися стосовно норовливих підмайстрів. Оскільки його цікавили лише офіційні мотиви створення подібних організацій, він вважав появу спілок справою не тільки потрібною, а й "благочестивою" [15]. Аналогічної думки дотримувався також Ф.Техен. Він був переконаний, що в основі колективних заборонних заходів, які спрямовувались проти майстрів, лежали міркування "загальної користі" [16].

Спробу встановити види ремесел, які виникали й існували в Ростокі протягом XII-XV ст., внутрішню організацію цехів, причини утворення міжміських спілок цехових майстрів зробив Е.Драгендорф [17]. Він старанно зафіксував кожний окремий випадок появи і організаційного оформлення нових ремесел і цехів, з'ясував правовий статус майстрів, підмайстрів і учнів, але зробив це без урахування динаміки процесів, що відбувались. Його міркування обмежені звичайною констатацією факту і через це мають відбиток очевидної статичності. Ті глобальні зміни, які відбувались всередині цеху і знайшли втілення в його замкнутості і розкладі, залишились незрозумілими для Е.Драгендорфа. На цьому тлі цілком природно виглядає ідеалізація ним цехової системи, якій він безпідставно приписує заступницький характер щодо учнів і підмайстрів.

Основне значення досліджень згаданих істориків полягало в тому, що вони зуміли вирватись з полону традиційних уявлень про

ганзейські міста як про винятково торгові центри і спробували висвітлити самостійну роль ремесла в їх економічній структурі.

На зламі XIX-XX ст. пріоритет надавався конкретно-історичним дослідженням. Широке застосування отримав порівняльно-історичний метод, в історіографії сформувався критичний напрям. Спостерігався відхід до окремої тематики, захоплення чисто фактографічними дослідженнями, визнання визначальної ролі держави, політики і права в історії. У цей період повною мірою виявилась та риса, яку П.Морав називає "німецькою особливістю", маючи на увазі, що німецькі історики "дуже довго винятково високо цінували і навіть переоцінювали державу" [18].

У Німеччині критична течія була особливо впливовою, що, з одного боку, пояснювалось міцними позиціями ранкеанського політичного напрямку, а з другого - різким "поправлінням" переважної більшості німецьких істориків в умовах підготовки до Першої світової війни. В їх очах особливої актуальності набуло поняття "держава сили". Виступаючи його активними апологетами, представники критичної лінії насамперед прагнули до висвітлення найзнаменніших періодів ганзейської історії.

Розквіту Ганзи, її пануванню у балтійсько-північноморській торгівлі, перемогам у сутичках міжнародного масштабу і з торговими контрагентами присвячені праці Е.Денеля, одного з найавторитетніших дослідників ганзейської історії [19]. Всі події, пов'язані з діяльністю Ганзи, він переніс у винятково політичну площину, а визначальним фактором успішного функціонування об'єднання вважав "особливу силу німецького духу". Така позиція іноді неминуче призводила до відвертого перебільшення значущості ганзейських успіхів, до небажання розкрити зворотний зв'язок процесів, що відбувались, до нездатності за декларацією офіційних документів побачити їх справжній зміст і значення. Не дивно, що Е.Денель докладно висвітлив всі деталі і подробиці подій, але не дав їм належної оцінки.

Досить близьку позицію займав В.Штайн, предметом дослідження якого стала доба становлення і найвищої могутності Ганзи. За переконанням В.Штайна, запорукою ганзейських успіхів був "особливо міцний склад німецького характеру", чим обумовлювалась перевага ганзейців над сусідніми народами [20].

Ця ж думка пронизує книгу А.Ріше, в якій історичний шлях герцогства Мекленбург простежується з моменту колонізації слов'янських земель і до початку Реформації [21]. В колонізації А.Ріше не вбачав нічого, крім привнесення німцями більш розвиненого (порівняно з попереднім) суспільного устрою, що, на його думку, створило підґрунтя для небаченого розквіту ганзейської торгівлі. Вся подальша історія Мекленбурга сприймалась А.Ріше як зміна князівських правлінь.

Безперечною даниною загальній схильності до окремих досліджень фактографічної спрямованості була поява серії великих статей про податкову політику в герцогстві Мекленбург. А.Бреннеке, В.Штауде, Ф.Техен першими підняли низку серйозних питань, які їх попередники замовчували: про походження міського землеволодіння, про види і порядок стягування податків, про фінансово-адміністративні заходи територіальних князів [22]. Було актуалізовано новий, до того зовсім не вивчений шар життя ганзейського суспільства, але знову справа обмежилась звичайною констатацією фактів. Поза увагою згаданих авторів залишилися такі важливі проблеми, як характер міського землеволодіння, суть і співвідношення міської і князівської податкової політики, сенс і мета фінансово-управлінських перетворень в умовах зміцнення князівської централізації.

Активно опрацьовувались і зовнішньополітичні сюжети мекленбурзької історії, насамперед проблема взаємовідносин зі скандинавськими країнами [23]. Зусиллями Ф.Олгарта і В.Штекера в науковий обіг було введено новий масив архівних документів, але трактувалися вони досить тенденційно. Внаслідок цього економічне і політичне засилля ганзейців у Швеції і Норвегії сприймалось як культуртрегерська місія, а з'ясування династичних претензій, яке нерідко здійснювалось за допомогою зброї, зображалось як прагнення захистити державні інтереси.

У міжвоєнну добу діапазон ганзейських досліджень помітно розширився: відбулось активне заглиблення істориків у локально-регіональну проблематику. Провідну роль грали урбаністичні студії, в яких середньовічне міське життя поставало в усьому своєму розмаїтті. Як і раніше, в центрі уваги перебувала ганзейська торгівля, але вже чітко позначилась тенденція до сприйняття її крізь призму поетапного розвитку [24]. На передній план

вийшли питання про місце і роль окремих міст у загальноганзейській торговій системі, про залежність їх товарної спеціалізації від коливань ринкової кон'юнктури, про складну й мінливу картину міжміських взаємин у межах окремих ганзейських підрозділів.

Гаслом позитивістської історіографії було накопичення фактів. Для представників цього напрямку істина "приховувалась" у текстах. Їх наукове кредо чітко сформулював один із найяскравіших представників позитивізму Фюстель де Куланж: "Тексти, все тексти, нічого, крім текстів" [25]. Був зібраний і опрацьований великий статистичний матеріал, що дозволило переглянути деякі усталені уявлення про ганзейську торгівлю. М.Крістліб небезпідставно стверджувала, що навіть у залежній від ганзейського хлібного підвозу Норвегії позиції ганзейського купецтва помітно похитнулись вже в середині XV ст., коли з ініціативи бергенського інтенданта Олафа Нільсона почала діяти система заборонних заходів щодо ганзейців [26]. Цей висновок дорівнював заклику по-новому подивитись на хронологію фаз піднесення й занепаду Ганзи. Помітно поживався інтерес до проблем цехового ремесла. Зокрема, В.фон Брунн звернувся до вивчення звичаїв циркульних цехів ганзейських міст [27]. Хоча його праця була витримана у традиційній манері, що ідеалізувала цехові порядки, її авторові не можна відмовити у певному новаторстві. Вперше на матеріалі ганзейського регіону у порівняльно-історичному аспекті було розглянуто питання про соціально-правове становище підмайстрів і про діяльність їх спілок. Правда, виникнення останніх В.фон Брунн пояснював наміром підмайстрів створити під егідою цеху систему колективної взаємодопомоги, а також конфесійними проблемами. У підсумку визначальний спонукальний мотив - намагання підмайстрів убезпечити себе від сваволі майстрів - повністю ігнорувався.

Окреме місце належить статтям К.Лепса про росточке і Й.Брюгмана про вісмарське середньовічне ремесло [28]. Вони й на сьогодні залишаються найбільш повними й узагальнюючими дослідженнями, в яких всі міські ремесла розглядалися в процесі їх зародження, становлення і розвитку. Обидві праці мають описовий характер, але їхня безумовна цінність полягає в тому, що тут зведені в єдине ціле повідомлення багатьох цехових доку-

ментів, у тому числі й тих, які загинули під час Другої світової війни.

К.Лепс виступив проти тези німецьких істориків XIX ст. про те, начебто монополізація окремих галузей ремесла почалась тільки в XV ст., і довів, що вона була притаманна цехам вже в XIV ст. У своєму огляді цехового законодавства він навів багато яскравих прикладів того, як у XIV-XV ст. росточські цехи вимагали від новачків свідоцтва їхнього вільного, законного і німецького походження, як ускладнювався шлях до звання майстра. Й.Брюгман зосередився на питанні про егалітарні тенденції в економічній політиці цехів. Він довів, що цехова регламентація забороняла конкуренцію майстрів при закупівлі сировини, не дозволяла займатись переманюванням учнів і підмайстрів, обмежувала їх кількість і лімітувала обсяг виробництва.

Залишаючись у полоні традиції, і К.Лепс, і Й.Брюгман ідеалізували внутрішньоцеховий устрій. Суворий контроль майстра за працею і побутом підмайстрів і учнів тлумачились ними як "батьківська турбота" хазяїна про своїх підлеглих. Через це обом авторам цехи уявлялись певним оплотом соціальної єдності і братерства ремісників Середньовіччя. Незрозумілими для них залишились також мотиви і передумови створення цехів, функціонування яких розглядалось до того ж у відриві від загальноміських подій.

У міжвоєнну добу коло проблем, якими займались німецькі дослідники Ганзи, помітно розширилось: до сфери їх інтересів потрапили нові сюжети, які раніше не вивчались. П.Штайнман першим торкнувся фінансово-економічної і адміністративно-управлінської політики мекленбурзьких герцогів на зламі Середньовіччя і Нового часу, але обмежився лише старанним перерахуванням конкретних заходів територіальних володарів і не зміг побачити за цим зміцнення князівського абсолютизму [29].

Увагу Р.Аренса привернула благодійницька політика росточського магістрату, яка уявлялась йому актом найвищого милосердя з боку влади щодо знедоленої частини міського населення. По суті справа звелась до складання звичайного переліку добродійних акцій і з'ясування того, як вони практично реалізувались [30]. Зрозуміло, що через такий підхід до проблеми повністю замовчувалось питання про соціальну стратифікацію міського насе-

лення, про причини і наслідки його зубожіння. У нарисі В.Фрейнгагена йшлося про принципи формування росточського ополчення, його функції і практичні дії [31]. Соціальне середовище, з якого рекрутувалось ополчення, автором не вивчалось. По суті єдиною студією з соціальної проблематики було дослідження Х.Рьомера про росточський патриціат [32]. На прикладі окремих родин автор намагався з'ясувати обставини і особливості формування міської верхівки, її майновий стан і рід занять, умови участі в органах міського самоврядування. Х.Рьомер не згадав про соціальну політику правлячої патриціанської олігархії, її зловживання і зумовлені ними антипатриціанські виступи бюргерства. Він розглядав патриціат ізольовано не лише від іншої маси міського населення, а й від подій епохи, що позбавило дослідження історичного контексту.

Предметом вивчення К.Коллата стало питання про росточське землеволодіння в XIII - першій половині XV ст. [33]. Автор першим увів у науковий обіг винятково цінний матеріал заповітів, купчих, орендних договорів і на їх підставі встановив правові норми володіння землею бюргерами і різними закладами Ростока. Головну увагу К.Коллат сконцентрував на стосунках городян з територіальними князями, за рахунок купівлі землі у яких в основному формувався міський земельний фонд. Взаємозв'язку між розширенням міського землеволодіння і магістральним напрямом розвитку міської економіки К.Коллат не помітив, як не побачив і того, що вже в середині XIV ст. земля все більше перетворювалась на надійне, а тому й привабливе джерело вкладання купецьких капіталів.

З праць цієї доби, присвячених ганзейській історії, оригінальністю вирізнялись дослідження Ф.Фолбера про зростання ганзейсько-нідерландського суперництва і К.Нордмана про вторгнення німецького купецтва у сферу ганзейських інтересів. Обидва автори цілком справедливо відзначали, що з другої половини XV ст. Ганза почала все більше відчувати на собі тиск з боку торгових конкурентів, але пояснювали це винятково відсутністю в Німеччині централізованої держави і міцної королівської влади [34]. Студії Г.Фінка і К.Пегеля, насичені багатим фактичним матеріалом, були не більше, ніж популярними нарисами багатовікової історії Ганзи [35].

Таким чином, головною заслугою німецьких істориків другої половини XIX - першої половини XX ст., незалежно від їх приналежності до різних шкіл і напрямів, стала публікація і введення в науковий обіг величезного обсягу джерел. Завдяки цьому було піднято нові проблеми, вдосконалювався дослідницький інструментарій, здійснювалась

розробка конкретно-локальних тем. Найбільш вивченими виявились такі питання: правовий стан ганзейського купецтва за кордоном; оформлення і дія системи ганзейських привілеїв; транзитна торгівля мекленбурзьких міст, їх політичний устрій, цехові звичаї і релігійне життя.

1. *Sartorius G.* Urkundliche Geschichte des Ursprungs der deutschen Hanse / Hg. S.M.Lappenberg. - Bd. 1-2. - Hamburg, 1830; *Riesenkampf N.G.* Der Deutsche Hof zu Novgorod bis zu seiner Schliessung durch Iwan Wassiljewitsch III. im Jahre 1494. - Dorpat, 1854; *Falke G.F.* Geschichte der deutschen Hanse. - Magdeburg-Leipzig, 1862.

2. Die Rezesse und andere Akten der Hansetage. Abt. I-III. - Leipzig, 1870-1913; Hansisches Urkundenbuch. - Halle, 1876-1939.

3. *Lisch G.* Forschungen über einige Rostocker Patrierfamilien // Jahrbuch für mecklenburgische Geschichte. - 1846. - N 11. - S. 169-205 (далі - MJbb).

4. *Hegel C.* Geschichte der mecklenburgischen Landstände bis zum Jahre 1555 mit einem Urkunden-Anhang. - Rostock, 1856.

5. *Waitz G.* Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik. - Berlin, 1856.

6. *Koppmann K.* Vom Kontor zu Brugge // Hansische Geschichtsblätter. - 1873. - N 3. - S. 39-74 (далі - HGB11); *Ennen L.* Zur Geschichte der Hansischen Häuser zu Brugge und Antwerpen // HGB11. - 1873. - N3. - S. 39-74; *Siemonsfeld H.* Der Fondaco dei Tadeschi in Venedig und die Deutsch-Venezianischen Handelsbeziehungen. Stuttgart, 1887.

7. *Schafer D.* Bremens Stellung in der Hanse // HGB11. - 1874. - N 4. - S. 3-49; *Koppmann K.* Hamburg Stellung in der Hanse // HGB11. - 1885. - N 14. - S. 3-20; Ders.: Zur Geschichte der mecklenburgischen Klippshafen // HGB11. - 1886. - N 14. - S. 103-160; Ders.: Rostocks Stellung in der Hanse // MJbb. - 1887. - N 52. - S. 183-208.

8. *Krause K.E.H.* Rostock im Mittelalter // HGB11. - 1884. - N 13. - S. 39-50; *Koppmann K.* Geschichte der Stadt Rostock. - Rostock, 1887.

9. *Pauli R.* Die Haltung der Hansestädte in der Rosenkriegen // HGB11. - 1874. - N 4. - S. 77-105; *Schafer D.* Die Hansestädte und König Waldemar von Danemark. - Jena, 1879; *Frensdorf F.* Die Hanse zu Ausgang des Mittelalters // HGB11. - 1893. - N 22. - S. 73-101; *Hebler K.* Die Hansisch-Spanische Konflikt von 1419 und die älteren Bestände // HGB11. - 1894. - N 23. - S. 49-93; *Ropp G.F.* Die Hanse und die Reichskrieg gegen Burgund 1474-1475 // HGB11. - 1898. - N 26. - S. 43-58.

10. *Wehrmann C.* Lübeck als Haupt der Hanse um die Mitte des XV Jhs // HGB11. - 1892. - N 21. - S. 79-119.

11. *Lange R.* Hans Runge und die inneren Kämpfe in Rostock zur Zeit der Domfehde // HGB11. - 1888. - N 17. - S. 101-134; Ders.: Rostocker Verfassungskämpfe bis zur Mitte des 15. Jhs // Rostocker Gymnasialprogramm. - Rostock, 1888.

12. *Techen F.* Die Wismarschen Unruhen im ersten Drittel des 15. Jhs // MJbb. - 1890. - N 55. - S. 1-138.

13. *Krabbe O.* Die Universität Restocks im 15. und 16. Jht. - Rostock, 1854; Ders.: Aus dem kirchlichen und wissenschaftlichen Leben Restocks. - Berlin, 1863.

14. *Shieda W.* Hansische Vereinbarungen über die städtisches Gewerbe im 14. und 15. Jht // HGB11. - 1886. - N 15. - S. 101-155; Ders.: Das Amt der Zinngiesser in Rostock // MJbb. - 1888. - N 53. - S. 131-188.

15. *Hofmeister A.* Die Amtrezesse der wendischen Städte // HGB11. - 1889. - N 18. - S. 201-210.

16. *Techen F.* Aus dem Amtzeugebuche der Wismarschen Wollenwever // MJbb. - 1893. - N 53. - S. 31-58.

17. *Dragendorff E.* Rostocks älteste Gewerbetreibende // Rostocker Beiträge. - 1898. - N 2/3. - S. 65-100 (далі - RB).

18. *Морав П.* Вормский рейхстаг 1495 г. // Средние века. - Москва, 1997. - Вып. 60. - С. 203.

19. *Daenell E.* Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jhs. - Leipzig, 1897; Ders.: Die Hansestädte und der Krieg um Schleswig // Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. - 1902. - N 32. - S. 271-450; Ders.: Holland und die Hanse im 15.JM // HGB11. - 1903. - N 32. - S. 3-41; Ders.: Die Blütezeit der deutschen Hanse. - Berlin, 1905-1906.

20. *Stem W.* Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des XV Jhs. - Giessen, 1900; Ders.: Zur Entstehung und Bedeutung der deutschen Hanse // HGB11. - 1911. - N 37. - S. 24-103.

21. *Rische A.* Geschichte Mecklenburgs vom Tode Heinrich Borwins I. bis zum Anfang des 16. Jhs. - Berlin, 1901.

22. *Brennecke A.* Die ordentliche direkten Staatssteuern Mecklenburgs im Mittelalter // MJbb. - 1900. - N 65. - S. 1-222; *Staude W.* Die direkten Steuern der Stadt Rostock im Mittelalter // MJbb. - 1912. - N 77. - S. 18-125; *Techen F.* Über die Bede in Mecklenburg bis zum Jahre 1385 // MJbb. - 1902. - N 67. - S. 1-73.

23. *Oelgarte F.* Die Herrschaft der Mecklenburger in Schweden // MJbb. - 1903. - N 68. - S. 1-70; *Stoecker W.* Die äussere Politik Albrechts II von Mecklenburg // MJbb. - 1913. - N 78. - S. 1-300.

24. *Techen F.* Geschichte der Seestadt Wismar. - Wismar, 1929; *Miiller W.* Rostocks Seeschiffahrt und Seehandel im Wandel der Zeit. - Rostock, 1930.

25. *Fustel de Coulanges N.D.* Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. - V. 4. - Paris, 1922. - P. 278.

26. *Christlieb M.* Rostocks Seeschiffahrt und Warenhandel um 1600 // RB. - 1934. - N 19. - S. 5-130.

27. *Brunn W.v.* Von den Gilden der Barbieri und Chirurgen in den Hansestädten. - Leipzig, 1921.

28. *Leps C.* Das Zunftwesen der Stadt Rostock bis um die Mitte des 15 Jhs // HGB11. - 1933. - N 58. - S. 122-156; HGB11. - 1934. - N 59. - S. 177-242; *Briigmann J.* Das Zunftwesen der Seestadt Wismar bis zurri Beginn des 17. Jhs // MJbb. - 1935. - N 99. - S. 133-208.

29. *Steinmann P.* Finanz-Verwaltungs-Wirtschafts- und Regierungspolitik der Mecklenburgischen Herzöge im Ubergang vom Mittelalter zur Neuzeit // MJbb. - 1922. - N 86. - S. 91-132.

30. *Ahrens R.* Die Wohlfahrtspolitik des Rostocker Rates bis zum Ende des 15. Jhs // RB. - 1926. - N 15. - S. 1-48.

31. *Freyenhagen W.* Die Wehrmachtsverhältnisse der Stadt Rostock im Mittelalter // MJbb. - 1931. - N 95. - S. 1-102.

32. *Romer H.U.* Das Rostocker Patriziat bis 1400 // MJbb. - 1932. - N 96. - S. 1-84.

33. *Kollath R.* Bürgerlicher Landbesitz der Stadt Rostock im 13. und 14. Jht. bis 1350. - Rostock, 1939.

34. *Vollbehr F.* Die Holländer und die deutsche Hanse. - Lubeck, 1930; *Nordmann C.* Oberdeutschland und die Hanse. - Weimar, 1939.

35. *Fink G.* Die Hanse. - Leipzig, 1939; *Pegel K.* Die Hanse. - Oldenburg, 1943.

Podalyak N.H.

HANSEATIC SUBJECTS IN THE GERMAN HISTORIOGRAPHY OF THE 19th - FIRST HALF OF 20th CENT.

In the article basic schools and directions in German historic science are considered within the frameworks of which in the 19th - first half of the 20th cent, the research of Hanseatic subjects was performed. The circle of questions, which came into notice of German scholars is defined, their main achievements and deductions are analyzed.